

Çocuk Hakları Perspektifinden Hızlı ve Çarpık Kentleşmenin Sonuçlarının Çocuk Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

ESER GÜVEN ÖZBAY*

Özet

Günümüzde hızla artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarına aynı hızda karşılık veremeyen kentsel alanlar, hızlı ve çarpık kentleşmeye sahne olmaktadır. Hızlı kentleşmenin insan yaşamı üzerinde olumlu olduğu kadar olumsuz birçok ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri bulunmaktadır. Bunlar, işsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik, kent yoksulluğuna bağlı yetersiz sağlık hizmeti ve yetersiz beslenmeden, toplumsal bozulma, yoksunluk, kentte suçun gelişimine kadar geniş bir yelpazede değişmektedir. Kentsel mekanların plansız gelişmesine paralel olarak, açık ve yeşil alanlar azalmakta, araç trafiği artmakta, suç ve şiddetin artmasına bağlı olarak kentsel alanlar, özellikle çocuklar için yaşanması zor mekanlara dönüşmektedirler. Çocuklar, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini etkileyecek birçok tehlikelere açık olarak, büyükler için tasarlanıp inşa edilen kentlerde yaşamaya mecbur bırakılmaktadırlar.

Nesiller boyu, en çok korunması gerekenler çocuklar olmuşlardır. Geçmişte onları korumaya yönelik bir çok düzenleme olmakla birlikte çoğu iyi niyet ifadesinden öteye geçememiştir. Sonunda, 1989 yılında benimsenen Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), 1990 yılında yürürlüğe girerek, her bir çocuğun hak sahibi birer birey olarak tanınması, korunması, gelişmesi gibi konularda aşamalar kaydedilmiştir.

Dünyada ve Türkiye’de, kentlerde yaşayan çocukların sorunlarını ortaya koyan çalışmaların ortak bulgularında, çocukların her şeyden önce yaşamsal problemlerle karşı karşıya oldukları görülmektedir. Düşük ve orta gelirli gruplarda pek çok çocuk, barınma, sağlık, korunma gibi temel ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktadırlar. Pek çoğu, trafik, çevresel kirlilik, şiddet, tehlikeli hastalık tehdidi altındadırlar. Üst gelir grubundaki ailelerin çocukları ise aileleri tarafından belirlenmiş katı kuralları olan bir dünyada yaşatları ile özgür bir

şekilde sosyalleşme, dolaşma ve oyun oynama haklarını ya hiç kullanamamakta ya da sınırlı olarak kullanabilmektedirler.

Çocuğun üstün yararını temel ilke edinen BM ÇHS perspektifinden bakıldığında, tüm çocukların ciddi tehlike altında oldukları görülmektedir. Çocukları korumanın en temel yolu, ÇHS çerçevesinde ihtiyaçlarının öncelikli ele alınması ve UNICEF'in ortaya koyduğu kavram olan "çocuk dostu kent" ve toplumların oluşturulmasından geçmektedir. Çocuk dostu kent ve toplumu oluşturmanın ön koşulu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkelerinden "çocuğun yüksek yararı" ilkesinin uygulanmasıdır. Bu ilke, çocuğun ekonomik, sosyo-kültürel, hukuksal, bedensel, zihinsel ve duygusal yönlerden sağlıklı bir şekilde gelişmesine imkan sağlamayı öngörmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Çocuk Hakları Sözleşmesi perspektifinden, hızlı ve çarpık kentleşmenin sonuçlarının çocuk üzerine etkilerini değerlendirerek söz konusu hakların kent yaşamında hayata geçirilmesinin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Çarpık Kentleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi

Abstract

Today, urban areas, which are unable to meet the needs of uncontrollably grown world population at the same speed, are witnessing rapid urbanization and urbanization sprawl. Although rapid urbanization has some positive impacts, several negative economic, socio-cultural and environmental impacts are much more effective on human life. These impacts range from unemployment, inequality in income distribution, inadequate health care and malnutrition due to urban poverty, to social deterioration, deprivation, and the development of crime in the city. In parallel with the unplanned development of urban spaces, open and green spaces are decreasing, vehicle traffic is increasing, and due to the increase in crime and violence, urban spaces are becoming inappropriate places to live especially for children. Children are forced to live in cities designed and built for adults, facing many dangers that affect their physical, mental and emotional development.

For generations, there have been many arrangements for the protection of children, but most of them have not gone beyond expressions of goodwill. Finally, the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC) has been signed, and major steps have been taken to identify, protect and promote each child as an eligible individual.

The common findings of the researches done both in Turkey and all over the world revealing the problems of children living in urban areas, it has been seen that the children are likely to be faced mostly with vital problems. In low- and middle-income groups, many children do not fully meet their basic needs such

as housing, health and protection. Many of them are threatened by traffic, environmental pollution, violence, and dangerous illness. In a world with strict and controlled rules set by their families, the children of upper-income group can either not use or have limited use of their socializing and playing rights freely with their peers.

From the perspective of the UN CRC that adopts the child's best interests as a fundamental principle, it can be concluded that all children are under high level of danger. The most basic way to protect children is to prioritize their needs within the framework of the CRC and to create a child-friendly city, society, which has been innovated by UNICEF. The prerequisite of creating a child-friendly city and society is the application of best interests of child principle, which is one of the fundamental principles of UN CRC. This principle enhances the opportunity for the child to grow and develop in a healthy way in economic, socio-cultural, legal, physical, mental and emotional aspects.

The aim of this study is to underline the importance of the implementation of these rights of children in urban life by evaluating the consequences of urban sprawl and its effects on children from the CRC perspective.

Keywords: Urbanism, Urban Sprawl, Convention on the Rights of the Child

Giriş

Kent kavramı, çok disiplinli bir kavramdır. Kentin anlamı üzerinde uzlaşılabilir küresel bir tanım yoktur (Braga, Remoaldo, Fiuza, 2016, s.375-380). Kente, ekonomiden sosyolojiye, mimariden antropolojiye, edebiyattan kent planlığına pek çok açıdan yaklaşılabılır (Bumin, 1998, s.18). Günümüze kadar her disiplin kenti, kendi çalışma alanlarının kriterlerine uygun olarak tanımlamıştır. İlk çağlarda kent olgusunun kavramsal içeriği, medeniyetle eş tutulmuş (Topal, 2004), bu anlamda medeniyetin kentleşme ile kentlerin de medeniyetle var olduğu kabul edilmiştir.

Kentlerin özelliklerinden yola çıkılarak aşağıdaki tanımı yapmak mümkündür. Kent, yönetsel bir örgüt biriminin sınırları içinde kalan, bürokratik denetleme kurumlarının yer aldığı ve belirli bir nüfus büyüklüğü ile yoğunluğuna sahip bir yerdir. Sanayi ve hizmet sektörünün gelişmiş olduğu, yerleşim alanlarının belli bir fiziksel altyapı seviyesine ulaştığı görülmektedir. Ayrıca, bireysel çıkarlarla birlikte, çekirdek aile yapısının önem kazandığı, ulusal ve evrensel değerlerle birlikte yüksek eğitim seviyesinin yanı sıra çocuk bakım ve eğitiminde aile dışı kurumların bulunduğu alanlardır.

Kent ile kentleşme kavramları iç içedir. Kentleşme, kırsal alanlardan kentsel alanlara insan göçü sürecidir ve arazi kullanımının tarımsal alanlardan tarımsal olmayanlara değişimini içerir (Li et all., 2017). Genel olarak kentleşme, insan uygarlığının ilerlemesinin temeli olarak kabul edilir (Cui, et all., 2019). Tarihin her döneminde var olsa da 18. yüzyılda Batı Avrupa’da başlayan Sanayi Devrimi ile hayatımıza girmiştir (Özer, 2003). Kentleşmenin, ekonomik, sosyolojik ve demografik açılardan yapılmış birçok tanımı bulunmaktadır. Bal (2002, s.51)’a göre kentleşme, “*milli gelir ve istihdam yapısında, ağırlığın tarımdan hizmetlere ve sanayiye kayması ile ilgili evrensel ve sayısallaştırılabilir bir süreçtir*” ve aynı zamanda “*hem kırsal bir toplumun kentsel bir topluma dönüşme, hem de kentsel mekanın ve toplumsal pratiğin değişme ve evrimleşme sürecidir*”. Keleş (1992, s.22)’de kentleşmeyi, “*sanayi ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve günümüz kentlerinin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci*” olarak tanımlamıştır.

Tanımlara bakıldığında kentleşmenin temel üç boyutu olduğu görülmektedir. Bunlar, ekonomik, sosyal ve demografik boyutlardır. Ekonomik boyutu, sanayi ve hizmet sektörünün yoğunlaşması ve etkinleşmesi oluştururken, sosyal boyutu, sosyal yapıdaki farklılaşmalar, davranış tarzlarındaki değişiklikler, örgütlenme süreçlerindeki değişimler belirlemektedir. Demografik boyutta ise, kırdan kente yaşanan göçlere bağlı nüfus artışı yer almaktadır (Kaya, 2003).

Kentleşmeden söz edebilmek için bu üç boyuttaki dönüşümün asgari düzeyde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu koşullardan bir veya ikisinin gerçekleşip diğerlerinin gerçekleşmemesi durumunda, çarpık kentleşme kavramından söz etmek mümkündür (Özer, 2003). Bu durum tam anlamıyla ülkemizdeki kentleşme kavramını betimlemektedir.

Kentleşme, kontrolsüz şekilde uygulandığında can kaybı, mülke zarar verebilecek ve aynı zamanda çevresel zararlara neden olabilecek yıkıcı jeotekniklerle de ilişkilendirilmektedir. Dünyanın her yerinde, doğa olayları tetikleyici olsa da hızlı ve çarpık kentleşme, hem jeoteknikleri hem de çevresel kırılganlığı artırmaktadır (Cui et all., 2019).

Çarpık Kentleşme ve Sonuçları

Çarpık kentleşme, dünya çapında birçok büyük şehirde yaygın olarak kabul edilen bir fenomendir ve önemli bir arazi kullanımı planlaması ve yönetimi meselesidir (Dupras et all., 2016).

Çarpık kentleşmenin birçok etkileri bulunmaktadır. Bu etkileri ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel olarak üç ana grup altında toplamak mümkündür. Kentleşme ve yoksulluk arasındaki ilişki, kentteki yaşam şartlarının kötüleşmesi ve yoksulluğun artışı olarak yansımaktadır.

Ekonomik etkiler işsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik, kent yoksulluğuna bağlı yetersiz sağlık bakımı ve beslenme. Kent yoksulluğu, çocuk ölüm oranları, çevresel yaşam koşulları, yiyecek, su, barınak, güvenlik gibi temel ihtiyaçları karşılamadaki güçlükler ile ifade edilmektedir.

Sosyo-kültürel etkileri ise toplumsal bozulma, dışlanma, yoksunluk ve en önemlisi de kentte suçun gelişimidir. Çoğu zaman kentleşmenin kültürel boyutu göz ardı edilir. Kırsal kesimdeki hakim kültür, yerini kent kültürüne bırakmıştır. Kent kültürünün de yeterince özümsemeyip içselleştirilememesi sonucunda hakim olan kuralızsızlık, hem aile içinde hem toplumdaki bireyler arasında çatışmaya neden olmaktadır. Sosyo-kültürel etkinin en önemli boyutu, ailedeki çatışma ve aile değerlerinin kaybolmasına yol açmasıdır.

Kentleşme, sosyal ilişkileri ve toplumsal bağlılığı da yeniden şekillendirmektedir. Kente göç ile gelişen veya kent yaşamının dayattığı zorluklar sonucunda oluşan aile dağılmalarından kaynaklanan sosyal bozulma, geleneksel güvenlik ağlarının da yok olmasına yol açmaktadır (Urbanisation and Children in the Pacific Report for UNICEF 2010, s.24). Boşanmalar, aile içi şiddet, evden kaçan çocuklar, çarpık kentleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevresel etkilerin en önemlileri, kaçak yapılaşma ve gecekondulaşmadır. Kentleşme ile birlikte kentsel alanlarda yoğunlaşan nüfus için konut gereksinimi, eğitim, sosyal ve rekreasyon alanlar ve sanayi siteleri ile birlikte diğer temel hizmetler için gerekli altyapı ihtiyaçları doğmaktadır. Çoğu zaman mevcut olan araziler, artan nüfusun taleplerine ayak uyduramamaktadır. Bunun sonucu olarak da yasadışı yollarla, uygunsuz alanlarda yine insan yaşamı için uygunsuz şekillerde gecekondulaşma kaçınılmazdır.

Barınma için gerekli arazinin bulunma ve bedelini karşılama sorunu, işsizlik ve kent yoksulluğu ile birleştiğinde, temiz su temini, hijyen, kanalizasyon ve atık yönetimi, konut ve altyapı, eğitim ve sağlık tesisleri, iletişim, ulaşım gibi temel hizmetler çoğunlukla sağlanamaz. Gıda güvenliği meseleleri de işi daha karmaşık hale getirerek, kentsel yaşam koşullarını iyice bozmaktadır.

Küresel çapta çarpık kentleşme, yeşil alan yetersizliği, hava, su, gürültü kirliliği, enerji ve yeraltı kaynaklarının tükenmesi, atık yönetimi gibi

çevresel bozulmalar, nüfus artışı ile daha da çoğalarak her geçen gün insan hayatını ve geleceğini tehlikeye sokmakta, hayatı yaşanır olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Kentleşmenin yukarıda bahsi geçen ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinden en çok yara alanlar çocuklardır. Çocuklar, gelişimlerini etkileyecek birçok tehlikelere açık olarak, büyükler için tasarlanıp inşa edilen kentlerde yaşamaya mecbur bırakılmaktadırlar.

Çocuk, nesillerin geleceğidir. Giderek artan sayıda çocuk, geleceğin yoksul yetişkin nesli olma riski altında bulunmakta ve bu çocukların orantısız bir bölümü kentlerde yaşamaktadırlar (Sawhill and Chadwick, 2000). Çocuklar, nesiller boyu en çok korunmaları gerekirken, en fazla sömürü ve istismara maruz kalanlardır. Günümüze kadar, çocukların korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yapıp bildireler sunulsa da bunlar iyi niyet ifadesinden öteye geçememiş, daha kalıcı ve bağlayıcı uluslararası sözleşmelere ihtiyaç duyulmuştur. Sonunda, her bir çocuğun hak sahibi birer birey olarak tanınması, korunması, gelişimi konusunda yeni bir anlayış getiren Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) hazırlanmış, 1990 yılında yürürlüğe girerek çocuğun haklarının tanınması konusunda önemli bir rol oynamıştır (Polat (a), 2019).

ÇHS'de belirtilen çocuk hakları, yaşları, cinsiyetleri, uyrukları, dinleri, dilleri veya diğer durumlarına bakılmaksızın bütün çocuklara özgüdür. Çocukların hepsi eşittir. Hakları ve özgürlükleri birbiriyle ilişkili, birbirine bağımlı ve bölünmezdir. Çocuklar, yasal sorumluluk ve yetkinlik yaşı altında olup, yetişkinlerle aynı şekilde ele alınmasalar bile, haklarına saygı gösterilmeli ve ayrımcılık yapılmadan korunmalıdır. Bu haklara rehberlik eden dört temel ilke bulunmaktadır. Bunlar; çocuğu koruma ve onu etkileyecek tüm kararlarda çocuğun üstün yararını gözetme ilkesi, çocuğun sağlıklı olarak yaşatılması ve en iyi koşullarda yetiştirilmesi ilkesi, tüm çocukların gelişimlerine tam olarak erişebilmeleri için fırsat eşitliği ilkesi ve haklarıyla ilgili her konuda fikirlerinin dinlenilmesi, saygı duyulması ilkesidir. ÇHS, çocuklara yapılan muamelede farklı bir anlayışın olması gerektiğini ortaya koymuştur. Toplumun tüm alanlarında, çocuk haklarına saygı ve korumayı garanti altına almak için bütün ülkelerin bu fikre kendini uyarlaması gerektiği konusunda büyük bir etkiye sahip olmuştur (Costa et al., 2017).

ÇHS'nin 1. maddesine göre, 18 yaşına kadar olan herkes, "çocuk" tur. Çocukların yaşama, korunma, gelişme ve katılım haklarını güvence altına alıp, korunmaya muhtaç çocukları tanımlayarak onlara özel düzenleme ve hükümler getirmiştir.

Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 1990 yılında imzalayıp, 1995 yılında yürürlüğe koyarak, sözleşmenin ayırım gözetmeme, çocuğun yüksek yararı, yaşama ve gelişme hakkı, katılım hakkı olmak üzere temel dört ilkesini benimsediğini göstermiştir. Tüm çocukların temel haklarına saygı duyulması, korunması ve geliştirilmesi sorumluluğunu yerine getireceğini taahhüt etmesine karşın çocukların yüksek yararı için oluşturulması gereken koşullar konusunda geri kalmış olduğu açıktır. Maalesef, çocuklarla ilgili riskleri önceden tespit edecek ve riskleri önleyecek mekanizmalar ve politikalar henüz oluşturulamamıştır (Polat, 2019 (a)).

Çarpık Kentleşmenin Sonuçlarının Çocuk Üzerinde Etkileri

Çocuğun üstün yararını temel ilke edinen BM ÇHS perspektifinden bakıldığında dünya kentlerinde yaşayan çocukların ciddi tehlike altında oldukları görülmektedir. Çocuğun yüksek yararı, çocuğun güvenliği kavramı ile beraber ele alınması gereken bir kavram olup çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuksal bakımlardan korunması ve geliştirilmesidir. Buna göre, çocuk, maddi, manevi, ekonomik ve hukuksal bakımlardan sağlıklı ve dengeli biçimde gelişebilme olanaklarına sahip kılınmışsa hakları ve güvenliği korunmuş olur. Çocuk Hakları Sözleşmesi, kamusal ya da özel kurumların bütün etkinliklerinde çocuğun yüksek yararının korunması doğrultusunda hareket etmesini zorunlu kılar ve çocuğun sağlıklı gelişimini çocuğun güvenliğinin en önemli unsuru olarak kabul eder (UNICEF, 2011).

Çarpık kentleşmenin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel sonuçlarından dolayı birçok çocuğun, ÇHS ile belirlenen hayatta kalma, korunma, gelişme ve katılım hakları, yaşama geçememektedir. Kent yaşamında bu hakların ihlaline sebebiyet veren çok sayıda etken olmakla birlikte temelinde çocuğun birey olarak kabul edilmeyip, yetişkinler için tasarlanmış kentlerde yaşamak zorunda bırakılmaları yatmaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de, kentlerde yaşayan çocukların sorunlarını ortaya koyan çalışmaların ortak bulgularında, çocukların her şeyden önce yaşamsal problemlerle karşı karşıya oldukları görülmektedir. Düşük ve orta gelirli gruplarda pek çok çocuk, barınma, sağlık, korunma gibi temel ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktadırlar. Pek çoğu, trafik, çevresel kirlilik, şiddet, tehlikeli hastalık tehdidi altındadırlar. Üst gelir grubundaki ailelerin çocukları ise aileleri tarafından belirlenmiş katı kuralları olan bir dünyada yaşatları ile özgür bir şekilde sosyalleşme, dolaşma ve oyun oynama

haklarını ya hiç kullanamamakta ya da sınırlı olarak kullanabilmektedirler (Riggio, 2002).

Çarpık kentleşmenin sonuçlarını, ÇHS perspektifinden çocuk üzerindeki etkileri kapsamında değerlendirmenin, konunun analizinde yararlı olacağı açıktır. Bu doğrultuda çocuk hakları; refah hakları, korumacı haklar ve yetişkin hakları şeklinde gruplandırılabilir.

Refah Hakları

Çocukların beslenme, sağlık hizmetleri, barınma ve eğitim haklarını içerir. Bu hakların merkezinde çocuğun iyi olma hali yer almaktadır. İyi olma hali, çocuğun yaşam kalitesini ve memnuniyetini ön plana alan ve yapabilirliklerini arttırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Ülkemizde çocukların iyi olma hali, OECD ve Avrupa Birliği'nin kabul ettiği gelir, sağlık, eğitim, ev ve çevre koşulları, risk ve öznel iyi olma hali kriterleri ile incelenmektedir (UNICEF, 2014).

Gelir düzeyi ile çocuğun refah hakları yakından ilişkilidir. Dünya Bankası Grubu-UNICEF'in ortak araştırması "Aşırı Yoksulluğa Son" çalışmasına göre dünyada 385 milyon çocuk aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Yoksulluk, büyümekte olan çocuklar için özellikle zararlıdır: yoksulluk yüzünden yetersiz beslenme ve hastalık tehditleri oluşmakta, eğitimin dışında kalabilmekte ve şiddetin, sömürünün ve ihmalin tüm biçimlerini yaşamaktadır (UNICEF, 2011).

ÇHS'nin 6. maddesinde "çocuğun hayatta kalma, güvenlik ve gelişme hakkı" yer almaktadır. Bu madde, sözleşmenin en önemli maddelerdendir ve her çocuğun temel yaşam hakkına sahip olduğunu vurgular. Devlet, çocuğun yaşamını ve gelişmesini güvence altına almakla yükümlüdür. Çocuğun yaşam hakkının korunması, yaşam süresinin uzatılması, bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması, hastalıklarla savaşa ve sağlığın rehabilitasyonu, yeterli besleyici nitelikteki besini ve temiz içme suyunu sağlayarak yaratılabilir (Polat, 2019 (b)). Ancak çarpık kentleşmeyle birlikte yasadışı yollarla, uygunsuz alanlarda yine insan yaşamı için uygunsuz şekillerde gelişen gecekondulaşma, sağlıksız alt yapı koşulları, işsizlik ve kent yoksulluğu ile birleştiğinde, kentsel yaşam koşulları daha da zorlaşmaktadır.

Prensipte, sağlık hizmetine ulaşımın, kentleşme ile kolaylaştığı söylenilebilir. Sağlık hizmetleri, temiz içme suyu ve hijyen kırsal kesime kıyasla kentsel alanlarda daha geniş imkanlarla sunulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle kalabalık, yoksul, gecekondulu bölgelerinde,

çocuğa bakmakla yükümlü olan kişiler, birçok nedenden, çocukları için sağlık hizmeti almakta gecikirler. Bu da çocuğun, çoğunlukla kolaylıkla önlenebilecekken zamanında müdahale edilmediği için ciddi hastalıklara ve ölümcül tehditlere maruz kalmasına neden olmaktadır (Barlett, 2010).

Çocuklarda yetersiz beslenme de kentsel bir sorundur. Yetersiz beslenme, sağlıklarının bozulmasına ve gelişimlerinin etkilenmesine yol açmaktadır. Yoksul ülkelerdeki çocuklarda yetersiz beslenme oranı, hem göreceli hem de mutlak anlamda artan bir şekilde kentsel bir sorundur (Barlett, 2010).

Çarpık kentleşme ile gelişen gecekondulaşma, yetersiz beslenme, sağlık hizmetleri, temiz içme suyu ve hijyenin sağlanması gibi sorunlar, çocuğun ÇHS'nin 6. maddesinde belirlenen haklarının yaşama geçmesini kısıtlamakta, çoğu zaman da engellemektedirler.

Hızlı ve çarpık kentleşmenin getirdiği diğer önemli bir sorun ise, kentteki nüfusun hızlı artışına bağlı, düzensiz yapılaşma, artan araç trafiği ve mobilitenin kısıtlanmasıdır. Şehir yaşamındaki çocuğun güvenliğini ve yaşama hakkını tehdit eden önemli tehlikelerden biri de çocukluk çağında kentsel mekanlarda karşılaştığı risklerdir. Bunların başında motorlu araç kazaları gelmektedir. Örneğin, motorlu araç kazaları, Amerika'da kasıtsız çocuk yaralanma ve ölümlerinin ilk sırasında yer almaktadır (Centers for Disease Control and Prevention, 2007).

Kentsel yaşamda çocuğun yaralanması ya da ölümüne sebep olacak faktörler motorlu araç kazaları ile sınırlı kalmamaktadır. Kentleşmenin ekonomik etkileri nedeniyle ortaya çıkan hayat pahalılığı, ailede ebeveynlerin her ikisinin de çalışmasını zorunlu kılmaktadır. Sosyo kültürel etkileri nedeniyle zayıflayan hatta kopan akrabalık ve komşuluk ilişkileri de üstüne eklenince, pek çok ülkede çocukların evde yalnız kaldıkları ya da diğer bir çocuğun gözetimi altında oldukları görülmektedir. Bunun bazı yönlerden olumlu sonuçları olabileceği düşünülse de çoğu zaman hem bakan hem de bakılan çocuk açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Sorumluluk alan bakıcı rolündeki çocuğun zihinsel sağlığı ve okul performansı, küçük bir çocuk tarafından bakılan çocuğun da hem refahı hem de yaşamı tehlikeye atılmaktadır. Bir kardeş tarafından gözetim altında olan bir çocuk, ebeveyn gözetiminde olduğundan daha yüksek oranda çocukluk çağı kazalarına uğrama ve bunun sonunda yaralanma ya da ölme riskini taşımaktadır (Ruiz-Casares and Nazif-Munoz, 2018).

Sözleşme'nin 24'üncü maddesinde her çocuğun ulaşılabilir en yüksek yaşam standardına ulaşma hakkı yer almaktadır. Bu madde, bebek ve çocuk ölüm hızlarını azaltmayı, tüm annelere doğum öncesi ve sonrası bakım ve önleyici

sağlık hizmetleri ulaştırmayı, birçok konudaki ihtiyacı ve bilgiye erişimi özel olarak tanımlamaktadır.

Sözleşme'nin 27'inci maddesine göre, çocukların, zihinsel ve fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasını karşılayacak bir yaşam standardından yararlanma hakları vardır. Sözleşmeye göre, hükümetlerin, çocuklarının özellikle yiyecek, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan ailelere ve vasilere yardım etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu, aynı zamanda ülkelerin geleceklerine yapılacak bir yatırım olmakla birlikte ne yazık ki, birçok AB ülkesi dahil çoğu ülkede çocuklar yoksulluktan yetişkinlere göre daha ağır biçimde etkilenmektedir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) sosyal politika bölümününün 2018 yılında üye 36 ülke ve üye olmayan 6 ülke olmak üzere toplam 42 ülkede "17 yaş Çocuk Yoksulluğu" isimli araştırmasına göre, OECD ülkeleri içinde çocuk yoksulluğunun en yüksek olduğu beş ülkeden biri, Türkiye'dir. Türkiye, 25,3'lük oranla 2018 yılında OECD ülkeleri içerisinde çocuk yoksulluğunun en yüksek olduğu ülkedir (OECD Family Database, 2018).

Çocuğun refah haklarından biri de 31. maddede dinlenme, boş zamanlarını değerlendirme, oynama ve yaşına uygun etkinliklerde bulunma hakkı olarak tanımlanan "eğitim, eğlence ve kültürel faaliyet hakkı"dır.

Kentli çocukların sözü geçen haklarını ne ölçüde kullanabildikleri değerlendirildiğinde, çoğunun bu haklardan yararlanamadığı ya da sınırlı yararlandığı görülmektedir. Kentsel mekanların fiziksel yapılarındaki olumsuzluklar ve değişen çevresel koşullarda sokaklardaki motorlu taşıt yoğunluğu, çocuk aktiviteleri için uygun ortamın sağlanmasına engel olmakta (Pluhar et al., 2010), artan şiddet ve suç oranları nedeniyle aileler, çocuklarının sokaklara çıkmasını engelleyerek, evlerde ya da diğer kapalı mekanlarda tutmaktadırlar. Bazı araştırmacılar, çocukların mekan ve aktivitelerinin özel mekan içerisine hapsedilmişliğini vurgularken, bazıları da çocukların eğlence ve oyun alanlarının ev içerisinde kontrol altına alındığını ifade etmektedir (Özerk, 2014).

Çarpık kentleşme, günümüzde çocukları mahalle kültüründen uzak büyümeye, sokakta özgürce koşturup oynamak yerine ya evde sanal ortamda oyun oynamaya ya da hafta sonu gittiği alışveriş merkezindeki kapalı ortamlarda sunulan imkanlardan faydalanmaya mecbur bırakmaktadır. Dolayısıyla, evlere kapatılan çocuklar, en temel hakları olan oyun oynama ve çocukluğunu yaşama haklarını kullanamamaktadırlar.

Mahalle ortamlarından izleri silinen çocukların serbest zaman etkinliklerinde alışveriş merkezlerinin konumunu araştırmak için

Trabzon şehrinde yapılan bir çalışmanın sonuçları, çocukların doğal ortamdan koptuklarını desteklemektedir. Bu çalışma, 7-12 yaş arasındaki ilköğretim çocuklarını kapsamaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, çocuk, sokaklarında oynayamadığı, koşamadığı, arkadaşları ile mahallelerinde özgürce sosyalleşemediği bir kentte yaşamaktadır. Mobilitesinin olmadığı kentte, her yere araçla gitmek zorundadır. Park gibi açık ve yeşil alanların hem nitelik hem de nicelik olarak yetersizliği, çocuğu alışveriş merkezleri gibi yeni serbest zaman mekanlarına itmektir. Bu mekanların kurgularının temelinde, tüketim ile eğlenceyi birleştirmek ve tüketimi desteklemek olduğundan kentsel alanlara alternatif olmaktadırlar. Aslında eğlence ile birlikte sosyal ve kültürel yaşamı destekleyen faaliyetleri de bünyelerinde barındırmalarına rağmen, ekonomik bir yük içermeleri nedeniyle, çocukların birer tüketici olmalarına neden olmaktadırlar. Bu anlamda çalışmanın sonuçları, ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel gelişmeler sonucunda yeniden şekillenen günümüz yaşam biçiminin her yaştan insanı etkisi altına alıp, insanların zaman içinde önce yaşadıkları mekana yabancılaştığını, sonrasında da kentsel mekandan koptuğunu göstermesi adına çarpıcıdır (Yalçınkaya, 2015).

Oyunun, çocuğun gelişiminde büyük bir öneme sahip olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla oyunun oynandığı alanlar da çocuğun bireysel, toplumsal ve çevresel gelişiminde oyunun kendisi kadar etkilidir. Bu nedenle, çocuğun fiziksel ve sosyal gelişiminde çok önemli bir yeri olan kentsel mekanların çocukların gelişimlerini destekleyecek şekilde tasarlanmaları gerekmektedir. Bu tasarımlar, çocukların katılımları ile ihtiyaçlarına uygun olarak ele alınıp planlama, tasarım ve kullanım süreçleri ile birlikte düşünülerek gerçekleştirilmelidirler. Günümüzde yurtdışında bu konuya önem veren birçok çalışma yapılmakla birlikte Türkiye’de yapılan çalışmaların sayısı günden güne artmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan belli başlıcaları şunlardır: Türkiye’de kent merkezinde çocuklara kamusal alan yaratmak konusunda (Özservet ve Doğan, 2014), çocuk oyun alanları konusunda (Bayraktaroğlu ve Büke, 2015), çocuk oyun alanlarının yeterliliği konusunda (Koçan, 2012), oyunların çocukların gelişimine katkıları konusunda (Gökşen, 2014) ve çocuk için daha yaşanabilir bir kentsel mekan konusunda (Tandoğan, 2014).

Isparta’da 39 ayrı çocuk oyun alanında gerçekleştirilen bir araştırmada, mevcut oyun alanlarının sahip oldukları fiziki özellikler ile bitkisel ve yapısal tasarım açısından çocukların psikolojik, zihinsel, fiziksel ve sosyal gelişimini desteklemede yetersiz kaldığı tespit edilmiştir (Özgüner ve Şahin, 2009).

Bugüne kadar kentsel mekanların çocukların fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimindeki etkisinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde, söz konusu kentsel alanların yetersizliği, var olanların güvensiz ve bakımsız oldukları, fonksiyonel olmadıkları ve çocukların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan tasarlandıkları göze çarpmaktadır. Kentlerde yaşamın kırsal alanlara kıyasla daha yoğun olmasından dolayı çocukların, kentlerin geleceği, kentlerin de çocukların geleceği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, kentsel mekanların nitelik ve niceliklerinin çok önemli olduğu ve planlanıp hayata geçirilmelerinde çocukların katılımlarının hem çocuğa, hem kente, hem de ulusa değer katacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Korumacı Haklar

Bu haklar, çocukların her türlü istismar, ihmal ve sömürüden korunmalarını öngörmektedir. Amaç, çocukları yetersiz ilgiden, evde ve dışarıda maruz kalacağı ihmalden, cinsel, fiziksel ya da duygusal istismardan korumaktır. Çocuk istismarı, çocuğa zarar veren, kaza dışı, önlenebilir davranışlar olarak tanımlanabilir. İhmal, çocuğa bakmakla yükümlü kişinin, bu yükümlülüğünü yerine getirmeyerek, çocuğu fiziksel ya da duygusal olarak görmezden gelmesidir. Beslenme, giyim, tıbbi gereksinimleri, duygusal ve fiziksel ihtiyaçları veya optimum yaşam koşulları için gerekli ilgiyi göstermeme şeklinde ifade edilmektedir. Çocuğun sömürsü ise, çocuğun kullanılması ile yasa dışı yollardan kazanç ve çıkar elde edilmesidir. Buna çocuğun cinsel istismarı da dahil edilmektedir (Polat, 2019 (a)).

İhmal, çocuğun en fazla maruz kaldığı hak ihlallerinin başında gelmektedir. Bakmakla yükümlü olan kişilerin dikkatsizlikleri, ihmalkarlıkları ve duyarsızlıkları sonucu çocuklarda yaralanma, hatta ölümlerle sonuçlanabilecek çocukluk çağı kazaları, bir toplum sağlığı sorunu haline gelmiştir. Her gün gazetelerde özellikle kent yaşamından kaynaklı çocukluk çağı kazalarında yaralanan ya da hayatını kaybeden çocuk haberleri yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun ölüm nedeni istatistiklerine göre 2017 yılında 1-17 yaş grubunda en fazla çocuk ölümleri, dışsal yaralanma ve zehirlenmeler nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu veriler de, önemli bir sağlık problemiyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, gelişmiş ülkelerde çocuklar yetmiş çeşit kaza geçirirken, ülkemizde bu sayı üç yüzü bulmaktadır (Durukan, 2019, s.9).

Çocukluk çağı kazalarının çeşitleri, çocuğun cinsiyetine, mizacına, ailenin kültürüne, çocuk yetiştirme stiline, sosyoekonomik faktörlere göre değişkenlik göstermekle birlikte, bu kazaların gerçekleşmesinde en

önemli yeri, kent yaşamı kaynaklı olanlar almaktadır. Kentlerin çocuklara uygun tasarlanmıyor olması nedeniyle “Çocuk” olmalarına rağmen, sadece yetişkinler için tasarlanan kentlerde yaşamak zorunda bırakılan çocuklar, tehlikelerle dolu bir ortamda yaşamaya mecbur kalmaktadırlar.

Çocuk dostu olmayan kentler, çocukların en temel haklarından “güvenli yaşama” haklarını ellerinden almaktadırlar. Yaşadıkları evler, binalar, yürüdükleri caddeler, sokaklar, oynadıkları parklar, gittikleri okullar, birer tehlike merkezi potansiyeli taşımaktadırlar. Her biri, yaralanmalarına hatta hayatlarını kaybetmelerine davetiye çıkartmaktadırlar.

Kent yaşamının dayattığı günlük koşuşturmalarda dikkat edilmeyen sokak tehlikeleri hiç de azımsanmayacak kadar çoktur. Kaldırımlardaki aydınlatma sistemleri, kanalizasyonlar, telefon, doğalgaz, elektrik gibi altyapı sistemleri, inşaat alanlarındaki kazılar, üst geçitler, peyzaj düzenlemeleri içinde yer alan süs havuzları, parklardaki banklar, korkuluklar, eğer dikkat edilmez ise birer potansiyel tehlike ve tehdit kaynaklarıdır. Başboş bırakılan bir çocuk, üst geçitleri kullanırken, bir yetişkinin gözetiminde değilse, dikey korkulukların arasından sarkabilir, düşebilir. Sokaklardaki aydınlatma direklerinin açık kabloları ile oynayabilir, elektrik akımına kapılabilir. Üzeri açılıp sonrasında kapatılmayan kanalizasyon ya da elektrik çukurlarına düşebilir. Peyzaj düzenlemesi olarak yapılan bir süs havuzuna düşüp boğulabilir. İnşaat alanlarında binaların dış cephesine kurulan iskelelerden düşen parçaların altında kalabilir.

Çocuğun sahip olduğu bir dizi hakkın gerçekleşebilmesi için gerekli olan en temel şey, erişilebilir güvenli bir konuttur. Uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde 1948 yılında yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde (İHEB) yaşanan evin yalnızca bir çatı ve dört duvardan oluşan fiziksel bir yapı olmadığı; bunun yerine, güvenli ve korunmalı bir yaşama alanının oluşturulması için bir takım maddi ve manevi elverişlilik unsurlarını içeren çok daha geniş bir kavram olduğu belirtilmektedir (Handbook on UN Basic Principles and Guidelines on Development-based Evictions and Displacement, 2013). Çocuk, bütünsel gelişimini destekleyecek bir yaşam standardı hakkına sahiptir. Elverişli konut hakkı da elverişli yaşam standardı hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Ayrıca, elverişli konut yalnızca arzulan bir amaç değil, tüm insanların sahip olduğu temel bir insan hakkıdır.

İHEB’nin 25. maddesinde belirlenen hükümler temelinde, elverişli konut hakkı, 1966 yılında “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” ile yeniden kabul edilmiştir. Sözleşmenin 11/1. maddesine göre, *“Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dâhil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip*

olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler”. BM Özel Raportörü, elverişli konut hakkını şöyle tanımlamıştır: *“Her kadının, erkeğin, gencin ve çocuğun, barış içinde ve onurlu bir şekilde yaşayabileceği güvenli ve korunmalı bir ev ve toplumu edinme ve sürdürebilme hakkıdır”.* Elverişli konut hakkı, onurlu yaşama hakkının gerçekleştirilmesinin ayrılmaz bir parçasıdır (Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu, 2014, s.200).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 11.1. maddesi ile garanti altına alınan elverişli konut hakkı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 4 no.lu Genel Yorumunda tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre elverişli konut kriterleri, kullanım hakkının yasal güvenliği, hizmetlerin, malzemelerin, tesislerin ve altyapının kullanılabilirliği, ödenebilirliği, oturulabilirliği, erişilebilirliği, lokasyon ve kültürel uygunluk olarak belirlenmiştir (4 Nolu Genel Yorum, Yeterli Konut Hakkı, 1991, par:7-8).

Elverişli konut hakkına yönelik devletlerin yükümlülükleri Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 27/3 ile de belirlenmiştir. Madde 27/3'e göre, *“Taraflar Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, anababaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri almak ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygulamakla yükümlüdürler”.*

Elverişli konut hakkı, birçok bağlayıcılığı olan uluslararası sözleşme ile tanımlanıp güvence altına alınmaya çalışılsa bile, özellikle ekonomik ve çevresel nedenler ile devlet politikalarına bağlı olarak sıkça ihlal edilen önemli haklardan biridir. Elbette, ÇHS'nin 6. maddesinde belirtilen çocuğun “güvenli yaşam hakkını” kullanabilmesi için tek başına elverişli bir eve sahip olması yeterli değildir. Elverişli ev tanımının içine evin fiziksel sınırları dışına taşıp, yürüdüğü kaldırım, oynadığı oyun parkını, karşıdan karşıya geçtiği caddeyi de dahil etmek gerekmektedir.

Evler, gerekli özen ve ilgi gösterilmezse, çocuklar için tehlikenin en çok bulunduğu yerler de olabilir. Evde gerçekleşen kazaların sıklığı, yaşanan bölgeye göre değişmekle birlikte çocukluk çağı kazalarının % 25'ini oluşturduğu bilinmektedir. Acil servislere başvuran kaza istatistikleri içinde trafik kazalarından sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Dünya sağlık örgütünün, kazayı yanlış davranış ve ihmaller sonucunda oluşan korunabilir bir olay olarak tanımlamasından yola çıkarak, çocukların yaralanma ve ölümlerinin aslında birer kaza değil, birer ihmal olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (WHO, 2002).

ÇHS'nin 2. maddesine göre, sözleşmedeki tüm hakların herhangi bir ayırım gözetilmeksizin tüm çocukları kapsamı gerekmektedir. Temelinde, ayrımcılık yapılmaması yatmaktadır (Polat, 2019 (b), s.319-322). Ancak birçok çocuk, çarpık kentleşmenin sonuçlarına bağlı olarak birçok alanda ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Bu durum somut olarak engelli çocuklarda görülmektedir. Toplumsal yaşamın sürdürdüğü yerler olan açık alanlar, parklar, alışveriş merkezleri, sosyal merkezler, eğitim ve kamu kurumları, engelli çocuklar için çoğunlukla erişimlerinin mümkün olmadığı kentsel alanlar olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporunda yer alan Küresel Hastalık Yükü araştırmasına göre, dünyada 95 milyon çocuk (0-14 yaş grubu) engelliden 13 milyonunun ağır engelli olduğu tahmin edilmektedir (WHO, 2011). Engelliler için tasarlanmamış asansörsüz binalar, kaldırımı olmayan olsa da tekerlekli sandalyelerin çıkması için yeterince alçak olmayan kaldırımlar güvenli ve rahat yaşamalarına engel olduğundan, bu çocukların tamamına yakını hak mahrumiyetine maruz kalmaktadırlar.

Katılım Hakları

Yetişkinlerin tek başlarına sahip oldukları haklara çocukların da sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir. Çocuklar, toplumlarında görüşlerini ifade etme ve yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olma haklarına sahiptirler. Gençlere yetişkin haklarını tanımak onların özerkliklerini ve bağımsızlıklarını kazanmalarını kolaylaştıracaktır.

Çocuğun düşünce ve ifade hakları, ÇHS'nin 12. maddesinde belirlenmiştir. Bu maddeye göre, *“taraf devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını, bu görüşlere, çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanınır”*. Ayrıca çocuklara ifade (madde 13), düşünce, vicdan ve din (madde 14), örgütlenme ve barışçı toplantı yapma (madde 15) ve özel yaşamına saygı (madde 16) özgürlük ve hakları tanınmıştır. Söz konusu haklar, katılım hakkı ile güvence altına alınmıştır (UNICEF, 2010).

Çocuklar, her yaşta görüşlerini ifade edebilecek durumdadırlar. Hepsinin değerli deneyimleri, duyguları ve bakış açıları vardır. Çocuklara söz hakkı vermeyen aileler ve toplumlar ne yazık ki bunlardan yararlanamamaktadırlar. Örneğin, çocukların her gün oldukça uzun saatlerini geçirdikleri okullarının önemli bir parçalarını oluşturan okul bahçeleri, bedensel ve sosyo-psikolojik bağlamda pedagojik gelişimlerini etkileyen bir işleve sahiptir. Öğrencilerin psikolojileri üzerinde zihinsel ve

bedensel rahatlamamanın yanı sıra aktif olma, sosyalleşme, iletişim kurma gibi becerileri üzerinde önemli katkıları bulunduğu bilinmektedir. Bu mekanların öğrenciler tarafından etkin bir şekilde kullanılması öğrenme kapasitelerini desteklemekte, öğrenme motivasyonlarını güçlendirmektedir. Ayrıca, öğrencinin daha aktif olup, bilişsel ve fiziksel gelişimine katkı sağlayarak, katılımcı sosyal davranışını desteklemektedir. Sosyal deneyim, çocuğa, sorumluluk taşımamasını, kendisinin karar verme yetkisini kullanma veya ortak karar verebilme olanakları sağlamaktadır. Çocuğun gelişiminde bu denli yararları olan bu mekanlar ise çocuklar için yetişkinler tarafından tasarlanmaktadır. Mekanın direkt hedef kitlesi ve kullanıcısı olan çocukların mekanla ilgili istek ve ihtiyaçlarının sorulup, katılımlarının sağlanması ihmal edilmektedir. Diğer bir deyişle, çocuğun kullanıcısı olduğu mekanların tasarlanmaları aşamasında kendilerine söz haklarının verilip, fikirlerinin dinlenmesi ve katılım haklarının kullandırılması temel prensip olmalıdır (Özdemir, 2019).

Çocuklar, sıra yetişkinler için temel sayılan haklar ve özgürlüklerden yararlanmaya gelindiğinde birçok ülkede yok sayılmaktadırlar. Alışkanlık haline gelen bu katılmama, hakkını talep edememe davranışı, yetişkinlik döneminde de sürmektedir. Bu durum sosyal dokuyu ve siyasal kültürü yoksullaştırmakta ve demokrasi açığını kalıcılaştırmaktadır. Her tür kararın onların dışında ve onların yerine alındığı çocuklar, öz saygılı, sorumlu ve aktif yurttaşlar haline gelemezler; iyi iletişim kuran, başkalarının haklarına saygılı, toplum yararına kolektif karar alan ve uygulayan kişiler durumuna gelemezler (UNICEF, 2010).

Toplumda birey olarak tanınmayan, yetişkinlere karşı gelecek güçleri de bulunmayan çocuklar, yaşamak istedikleri kentsel çevre için söz sahibi olamayıp, ÇHS'nin ilgili maddeleri ile tanımlanan katılım hakları ile güvence altına alınan düşünce ve ifade haklarını kullanamamaktadırlar. Bu da çocukları yetişkinler için tasarlanan kentlerde yaşamaya mecbur bırakmaktadır.

Çocuk Nasıl Bir Kentte Yaşamalıdır?

Çocuğun davranışlarının, zeka ve kişiliğinden daha çok içinde bulunduğu mekan ve fiziksel çevresi ile şekillendiği düşünüldüğünde, çocuğun yaşadığı ev, eğitim gördüğü okul, oynadığı oyun bahçesi gibi kentsel mekanların fiziksel özellikleri gelişimleri için daha da önem kazanmaktadır (Tandoğan, 2014). Çocuğun gelişimi için bu denli önemli olan kentsel alanların yaşanabilir hale getirilmesi fikri, UNICEF'in "Çocuk Dostu Kent (ÇDK)" kavramı ile ortaya çıkmıştır.

UNICEF, çocuk dostu kenti, çocukların haklarını uygulamaya kendini adanmış yerel yönetim sistemi olarak tanımlamaktadır. Uygulamada çocukların haklarının politikalara, yasalara, programlara ve bütçelere yansımaları anlamına gelen çocuk dostu kentlerin, öncelikli hedefleri, çocuğun sağlık ve eğitim gibi temel hizmetleri alması, caddede tek başına güven içinde yürütmesi, yeşil alana sahip olabilmesi, arkadaşları ile oyun oynaması, kültürel ve sosyal etkinliklere katılmasıdır (UNICEF, 2019). Kenti, çocuk dostu haline getiren bu hedefler, ancak ÇHS'nin 6., 12., 24., 27. ve 31. maddeleri ile güvence altına alınan haklarının hayata geçirilmesi ile mümkün olabilir. ÇHS açısından bakıldığında bu yerler, çocuğun sadece oyun oynayıp eğlenebileceği yerlerden daha çok, kim oldukları, nerede yaşadıklarından, hangi dili konuştuklarından bağımsız olarak bütün çocukların eşit olarak konut, ulaşım, beslenme, eğitim, iletişim, korunma, sağlık altyapı hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarına erişiminin ve kendilerini ilgilendiren tüm konularda katılımlarının söz konusu olabileceği alanlar olarak tanımlanmaktadır.

ÇHS'yi imzalayan devletler tarafından ulusal düzeyde yapılan taahhütleri şehir düzeyinde eyleme dönüştürmek ve böylece çocuklar için ulusal eylem planlarının temel bir bileşenini oluşturmak, şehir yöneticilerine düşmektedir. ÇDK kavramı, ideal bir son duruma veya standart bir modele dayanmamaktadır. Herhangi bir kentin çevresini, yönetimini ve hizmetlerini her yönüyle daha yaşanabilir ve çocuğa dost hale getirmesine yardımcı olmak için bir çerçevedir (Riggio, 2002).

Çocuk dostu bir kent, tüm kent sakinlerine dosttur. Çocuk dostu bir kent oluşturmak, çocuklara fayda sağlayacak kamu altyapısının tahsis edilmesini içerir. Çimenli alanlar ve yeşil yollar gibi kamu hizmeti tesislerinin tahsisi, şehir ortamını doğal ve insancıl yapmak için kent planlamasında temel bir sorun teşkil etmektedir. Kamu altyapısının çocuk dostu olma derecesinin sayısal analizi, kent yoğunlaştıkça yerleşim yerlerinde, mahallelerde ve diğer kentlerdeki çimenli alanların ve yeşil yolların çocuk dostu olmasının daha da azaldığını göstermektedir (Li ve Li, 2017).

Çocuk dostu bir kentte, iyi yönetim, çocuğa, şehrin gelişim gündeminde görünürlük kazandırmayı ve çocuklara karar alma sürecine katılma fırsatı vermeyi gerektirir. Çocuklar, görüşleri dikkate alınarak hak sahibi olanlar olarak kabul edilirler. Bu, çoğu kentin kurumsal, yasal ve bütçesel reformları yapmasını ve çocukların yaşam ortamlarını aile, mahalle ve şehir düzeylerinde dönüştürmek için bir strateji geliştirmelerini gerektirmektedir. ÇHS perspektifinden bakıldığında, çocuk dostu bir şehir, tüm çocuklar için tüm insan hakları yelpazesini gerçekleştirme yükümlülüğünü üstlenir (Riggio, 2002).

Çocuk dostu kentleşme, bünyesinde taşıdığı birçok farklı değer ile birlikte tanımlanır. Çocukların, çocuğa dost çevrelere erişimleri, çeşitli şekillerde sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunur. Bu katkılar, yeşil alanlar (Byörklid and Nordström, 2012), azalan araba trafiği (Freeman and Quigg, 2009), çocukların sağlıklı gelişimine destek (Bell et all., 2008), fiziksel oyuna imkan tanıyan alanlar (Veitch et all., 2008) ve çevre duyarlılığı şeklindedir (Palmgren et all., Kuru, 2000). Bütün bunlar ideal yaşam alanı oluşturmaya yardım eden faktörlerdir.

Riggio (2002) ve Horelli (2007) çocuk dostlu olma kavramı ile yeşil alanların yönetimi arasında yakın ilişkili olduğuna işaret etmişlerdir. Her ikisi için de çocukların bakış açıları ve katılımları ile birlikte çok yönlü açık alanlar ve bunların gelişimi, çocuk dostu olmada önemli kilit noktalarıdır.

Çocukların çevreyle ilişkileri de, yetişkinlerinden farklıdır. Onların ilişkileri, daha duyarlılık odaklıdır. Bu nedenle çocuk dostu kavramının daha net kavramlar üzerine oturtulması gerekmektedir (Björklid and Nordström, 2012). Bu vurgulardan yola çıkarak, çocuk dostu ortamların daha net tanımlarına ve bunların farklı yönlerine daha açık bir şekilde yaklaşmak gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Temel olarak, çocuklar, yaşadıkları kentlerle ilgili kararları etkileyebildikleri, görüşlerini özgürce ifade edebildikleri, aile, toplum ve sosyal hayata katılabildikleri, sağlık, eğitim ve barınma gibi temel hizmetlere erişebildikleri kentlerde yaşamayı hak etmektedirler. Bu kentsel alanlar, güvenli ve temiz su içip, uygun sağlık koşullarında, sömürü, şiddet ve istismara karşı korundukları, tek başlarına güvenli bir şekilde sokakta yürüyebildikleri, arkadaşları ile özgürce oynayabildikleri alanlara dönüştürülmelidirler. Sadece çocuklar için değil, bitkiler, hayvanlar için yeşil alanların olduğu, kültürel ve sosyal etkinliklere katılabildikleri, cinsiyet, din, dil, gelir veya engellilik durumlarından bağımsız olarak eşit bir şekilde her türlü hizmete ulaşabildikleri kentlerde yaşamalılardır.

Sonuç

Çocuklar, küresel çapta çarpık kentleşmenin mağdurları olmaktadır. Kentleşmenin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri, giderek artan sayıda çocuğun şiddete, sömürüye, istismara, hak ihlaline uğramasına sebebiyet vermektedir. Her geçen gün daha fazla çocuk, sokak yaşamına, emek sömürüsüne, uyuşturucu bağımlılığına, kızlarda erken evliliğe, namus cinayetlerine, çocuk kaçırılmalarına maruz kalmaktadırlar. Çocukları bu tehlikelerden korumanın en temel yolu, ÇHS çerçevesinde ihtiyaçlarının

öncelikli ele alınması ve çocuk dostu kent ve toplumların oluşturulmasıdır (UNICEF, 2019).

Çocuk dostu kent ve toplumu oluşturmanın ön koşulu BM ÇHS'nin temel ilkelerinden "çocuğun yüksek yararı" ilkesinin uygulanmasıdır. Bu ilke, çocuğun ekonomik, sosyo-kültürel, hukuksal, bedensel, zihinsel ve duygusal yönlerden sağlıklı bir şekilde gelişmesine imkan sağlamayı öngörmektedir. Çocukla ilgili atılacak her adımın, alınacak her kararın, kısaca çocuğu ilgilendiren her çalışmanın temelinde bu ilke ile sözleşmede yer alan yaşama, korunma, gelişme ve katılım temel haklarının sağlanması düşüncesi yer almalıdır. Gerek aileler, gerek yerel yönetimler tarafından kentlerde "çocuğun yüksek yararı" ilkesi göz önünde bulundurulup gerekli tedbirler, önlemler alınır, öncelikli olarak çocuklar tehlikede olmaz, ölümler yüz yüze gelmez, daha güvenli hale gelen kentler, herkes için yaşanacak ideal kentler konumuna gelebilirler. Bunun için yeni dönem Şehir Plancılığı ve merkezine çocuğun üstün yararını yerleştiren bir "Çocuk Kent Politikası" zaruri bir ihtiyaçtır. Bu çerçevede, çocuk hakları sözleşmesinin tarafı olan bir ülke olarak, çocuk dostu güvenli kent kavramının yerleştirilmesine yönelik çalışmalar ile şehir plancılığı yönetmelik ve kanunları, ilgili sözleşmenin 4., 6., 12., 19., 24., 27. ve 31. maddelerinin prensipleri ışığında ele alınarak uyumlu hale getirilmeli ve buna bağlı olarak ilgili uyum yasalarının çıkarılması atılması gereken en önemli adımlardır.

Çocuk dostu kentler, çocuk haklarını, politikalarına, yasalarına, program ve bütçelerine alan yerel yönetimlerin olduğu kentlerdir. Bu kentlerde yaşayan çocuklar, kent yönetiminin aktif katılımcıları olmalıdırlar. Etnik köken, din, gelir, cinsiyet veya engellilik durumundan bağımsız, ne olursa olsun, her hizmete erişebilir, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetleri tam olarak alır, caddelerde tek başına güvenle yürüyebilir, yeşil alanlarda, arkadaşları ile koşabilir oynayabilir, kültürel ve sosyal etkinliklere katılabilirler. Böylece, sağlıklı gelişerek, gelecek nesillerin ve ulusların temellerini oluştururlar.

Çocuklar, sağlıklı kentlerle, uluslar sağlıklı çocuklarla gelişir!

* Eser Güven Özbay

Kadir Has Üniversitesi Kent ve Çocuk Çalışmaları
Yüksek Lisans Programı
eserozbay@gmail.com

Kaynakça

- 4 No.lu Genel Yorum 'Yeterli Konut Hakkı' (Sözleşme Md. 11 (1))Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1991, Altıncı Oturum, par. 7 ve 8.
- Bal, H. (2002). Kent Sosyolojisi. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Barlett, S. (2010). Urban Children: Discussion of UNICEF programming directionspp, 1-60, <https://cernyc.org/archives/2086> adresinden erişildi.
- Bayraktaroğlu, B., Büke, A. (2015). *Çocuk Oyun Alanlarının Evrensellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi= Fenerbahçe-Pendik Sahil Şeridi Örneği.*, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 575-582.
- Bell, J.F., Wilson, J.S., Liu, G.C. (2008). Neighborhood greenness and 2-year changes in body mass index of children and youth. *Am. J. Prev. Med.* 35 (6), 547-553
- Bırol Özerk, G. (2014). 21. Yüzyıl Kentinde Çocuk Olmak, Güney Mimarlık. *Mimarlar Odası Adana Şubesi Dergisi Ağustos*,16, 14-16.
- Björklid, P., Nordström, M., (2012). Child-friendly cities - sustainable cities. *Early Child Matters*, 118, 44-47.
- Braga, G. B., Remoaldo, P. C., De Carvalho Fiuzo A. L. (2016). A methodology for Definition of Rural Spaces: An Implementation in Brazil. *Cienc. Rural*, 46 (2), 375-380.
- Bumin, K. (1998). Demokrasi Arayışında Kent. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Centers for Disease Control and Prevention (2013). Web-based Injury Statistics Query and Reporting System (WISQARS). <http://www.cdc.gov/injury/wisqars/index.html> sitesinden erişildi.
- Costa, C., Sousa, C., Rogado, J., Henriques S. (2017). Playing Digital Security: Youth Voices on their Digital Rigahts. *International Journal of Game-Based Learning (IJGBL)*, 7(3), 11-25.
- Cui, C., Choi, J., Lei, K. (2019). The Cost of Rapid and Haphazard Urbanization: Lessons learned from the Freetown Landslide Disaster. *Landslides*, 16,(6), 1167-1176.
- Dupras, J., Marull, J., Parcerisas, L., Coll, F., Gonzalez, A., Girard, M., Tello, E. (2016). The Impacts of Urban Sprawl on Ecological Connectivity in the Montreal Metropolitan Region. *Environmental Science and Policy*, 58, 61-73.
- Durukan, M. Y. (2019). *Çocuğunuzu Koruyun*. İstanbul: İmaj Fabrikası Yayınları.
- Freeman, C. and Quigg, R. (2009). Commuting lives: children's mobility and energy use. *Journal of Environmental Planning and Management*, 52 (3), 393-412.
- Gökşen, C. (2014). *Oyunların Çocukların Gelişimine Katkıları ve Gaziantep Çocuk Oyunları*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Vol.52, Erzurum, 229-259.
- Handbook on UN Basic Principles and Guidelines on Development-based Evictions and Displacement, 2013, Housing and Land Rights Network and Youth for Unity and Voluntary Action, 4-56
- Horelli, L. (2007). Constructing a Theoretical Framework for Environmental Child-Friendliness. *Children, Youth and Environments*, 17 (4), 267-292.
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2014). 2014 Yıllık Raporu.
- Kaya, E. (2003). Kentleşme ve Kentileşme. <http://erolkaya.com/wp-content/uploads/kitaplar/kentlesme-ve-kentilesme.pdf> adresinden erişildi.
- Keleş, R.(1992). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçan, N. (2012). *Çocuk Oyun Alanlarının Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma: Uşak Kenti Kemalöz Mahallesi Örneği*. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 28(4), 315-321.
- Li, M., Li J.(2017). Analysis of Methods of Allocating Grass Space for the Design of Child-friendly Cities: A case study of Changsha. *Procedia Engineering*, 198, 790-801.
- OECD Family Database. (2018). CO2.2: Child Poverty.
- Özdemir, A. (2019). Çocukların Peyzaj Tasarım Sürecine Katılım Deneyimleri. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 56 (3), 383-394.

- Özer, A. (2003). Güneydoğu'da Kentleşme(me) Dramı-Diyarbakır. <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/11732.pdf>
- Özgüner, H., Şahin, C. (2009). Isparta Kent Merkezindeki Çocuk Oyun Alanlarının Mevcut Durumu ve Çocukların Bu Alanlara Karşı Davranış Biçimleri. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 1 (1), 129-143.
- Özservet, Y., Doğan, E. (2014). Kentin Merkezinde Çocuklara Kamusal Bir Alan Yaratmak= Kasımpaşa-Turabibaba Kütüphanesi. 26. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi "Kent Merkezini Yeniden Keşfetmek", 3/5 Nisan 2014. Bursa.
- Palmgren, I. E., Kuru, J. (2000). Outdoor Activities as a Basis for Environmental Responsibility. *The Journal of Environmental Education*, 31 (4), 32-36.
- Pluhar, Z. F., Piko, B. F., Uzzoli, A., Page, R. M., Dull, A. (2010). Representations of the Relationship among Physical Activity, Health and Perceived Living Environment in Hungarian Urban Children's Images. *Landscape and Urban Planning*, 95, 151-160.
- Polat, O. (2019a). Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 1, Tanımlar (2.bs). Ankara: Seçkin Yayınları, 18-20.
- Polat, O. (2019b). Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2, Önleme ve Rehabilitasyon. Ankara: Seçkin Yayınları, 319-336
- Rallu, J. L. (2007). Urban Drift, Urban Growth, Urban Youth. Suva: UNFPA. <http://www.unescap.org/EPOC/documents/R3.13 Study 3.pdf>
- Riggio, E. (2002). Child friendly cities: Good governance in the best interests of the child. *Environment & Urbanization*. 14 (2), 45-48.
- Ruiz-Casares, M., Nazif-Munoz J. (2018). Non-Adult Child Supervision Practices in Lao People's Democratic Republic. *Child Abuse and Neglect*, 84, 217-228.
- Sawhill, I., Chadwick, L. (2000). Children in Cities: Uncertain Futures, Center on Urban & Metropolitan Policy. <https://urbanpolicy.berkeley.edu/pdf/census2000/sawhill.pdf>
- Tandoğan, O. (2014). Çocuk İçin Daha Yaşanılır Bir Kentsel Mekan: Dünyada Gerçekleştirilen Uygulamalar. *Megaron*, 9(1), 19-33.
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal olarak Kent Nedir ve Türkiye'de Kent Neresidir. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, (1), 276-294.
- UNICEF (2010). Türkiye'de Çocukların Durum Raporu.
- UNICEF (2011). Türkiye'de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi.
- UNICEF (2014). Türkiye'de Çocukların Gözünden Çocuğun İyi Olma Hali Alanlarının ve Göstergelerinin Tanımlanması ve Değerlendirilmesi.
- UNICEF (2018). Child Friendly Cities and Communities Handbook.
- UNICEF (2019). Çocuk Dostu Şehirler. 22 Ağustos 2019 tarihinde <http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=64>, sayfasından erişildi.
- Urbanisation and Children in the Pacific Report for UNICEF (2010), written by Donnelly, J., Jiwanji A. (2010), *Pacific, Policy, Advocacy, Planning and Evaluation (PAPE)*,
- Veitch, J., Salmon, J., Ball, K. (2008). Children's active free play in local neighborhoods: A behavioral mapping study. *Health Education Research*, 23(5), 870-879.
- World Health Organization (WHO) (2002). Child abuse and neglect by parents and other caregivers. World Report on Violence and Health.
- World Health Organization (WHO) (2011). Dünya Engellilik Raporu.
- Wridt, P. J. (2004). An Historical Analysis of Young People's Use of Public Space, Parks, and Playgrounds in New York City. *Children, Youth and Environments*, 14 (1), 100-120.
- Yalçınkaya, Ş. (2015). Modern Kentin Yeni Kamusal Alanında Çocuk, Alışveriş Merkezleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri. *İdeal Kent Dergisi*, 17, 80-105.

